

IS ER NOG VRAAG NAAR GOD – Leon Raph. A. De Jong

HOOFDSTUK 4: DE VRAAG NAAR GOD

Ge-heim: in de/het Onbekende een heim, een "thuis" hebben

*"Veelzeggend genoeg luidt de vraag, zoals het Boeddhisme die stelt,
niet: Hoe moet ik zijn, of wat moet ik doen,
om anderen te kunnen helpen. De vraag luidt alleen:
hoe is het mogelijk innerlijk helder en waarachtig te worden:
al het andere, zo is de overtuiging, zal dan vanzelf wel blijken."
Eugen Drewermann ²*

*"Therapeutisch kan alleen een vorm van godsdienst zijn
die los van alle dogmatische dwang "mystiek" genoeg is
om individueel, waar en vrij te zijn,
en alleen zo'n vorm van geloof zal in de toekomst
nog geloofwaardig worden gevonden."
Eugen Drewermann ³*

*"In november 2003 werd er een onderzoek gehouden
in de zeer sterk ontkerstende stad Luik.
Toch bleek, dat de kerkgebouwen, die overdag open waren,
vrijwel voortdurend werden bezocht,
meer door niet-praktiserende dan door praktiserende mensen.
Voorbijgangers, rand- en onkerkelijken wilden,
dat stadswijken en dorpen tenminste één kerk
in hun midden openhouden om,
als een soort extraterritoriaal gebied,
bescherming te bieden tegen de prestatiedrang
en de eendimensionaliteit van het moderne leven."
Rex Brico ⁷*

God en het geheim der dingen

Laten wij eens bezien, wat voor gevolgen het heeft om ons mijmeren te beginnen bij het volgende uitgangspunt:

Het woord "God" kunnen wij gebruiken om de diepste dimensie van alles en iedereen, die bestaat en leeft, aan te geven, het "Geheim der dingen".⁴ "Overal zijt Gij onzichtbaar gegeven", dichtte Huub Oosterhuis. ²⁸

Ik ben mij ervan bewust, dat hiermee de belangrijkste stap al gezet is! Want waarom zou je hier het woord "God" gaan gebruiken? Is daar enige noodzaak voor? Is dat een keuze en zijn er argumenten om deze keuze te verantwoorden? Is er in de objectieve werkelijkheid, waarin wij leven, iets waar te nemen, dat naar God zou verwijzen?

Heel lang is geprobeerd om aan te tonen, dat wij deze laatste vraag met een "ja, natuurlijk!" zouden moeten beantwoorden. Het heelal moet toch door iets of iemand bedacht en in gang gezet zijn?! De menselijke geest kan toch niet een product zijn van de materiele evolutie?! Enzovoort... De natuurwetenschappen konden heel veel verklaren, maar zouden toch altijd

moeten stuiten op principieel onverklaarbare zaken, zo redeneerde de theologie.

God was hiermee echter herleid tot de "*gaatjes-vuller*" (Dietrich Bonhoeffer): daar waar nog een lacune in de wetenschappelijke verklaringen zat, riep men God te hulp. Maar dat bracht met zich mee, dat die God steeds op de terugtocht was. Na iedere nieuwe ontdekking door de natuurwetenschappen moest de gelovige zeggen: "*Goed; voor dit onderdeel hebben wij God als verklaring blijkbaar niet nodig, ook al dachten wij dat. Maar staan blijft natuurlijk, dat....*" Bij een volgende ontdekking moesten de gelovigen dan weer opnieuw terrein prijsgeven. Een hopeloze onderneming, lijkt me. Laten wij het maar zo stellen: de noodzaak van het bestaan van God is niet objectief aantoonbaar. Zijn bestaan is niet echt te bewijzen. Of, zoals de natuurkundige Laplace het formuleerde, toen hem door keizer Napoleon gevraagd werd, waar in zijn theorie over de kosmos de plaats voor God was: "*Sire, deze hypothese heb ik niet nodig*".³¹

Objectieve werkelijkheid: wat is dat eigenlijk?

Het wonderlijke is nu, dat precies vanuit de natuurwetenschappen dit zoeken naar het kennen van een *objectieve werkelijkheid* zwaar op de tocht is komen te staan. De wijze, waarop wij naar de werkelijkheid kijken, verandert diezelfde werkelijkheid! De natuurkundige A. van den Beukel omschreef dit kort en duidelijk: "*Er is geen verifieerbare werkelijkheid buiten ons, die onafhankelijk is van onze waarneming. De waarnemer en het waargenomene zijn een en onafscheidbaar*".⁹

Onze waarneming is niet "objectief", is niet neutraal. Een vooraanstaande natuurkundige als John Wheeler stelt dan ook, dat wij de wereld moeten zien als een "*deelnemersheelal*". Wij zijn niet louter toeschouwers. Onze manier van waarnemen is mede-bepalend. Wij zijn acteurs in het grootse schouwspel van de natuur. In feite neemt de mens deel aan de *schepping* van het heelal: onze werkelijkheid is mede onze eigen creatie.¹⁰

Dit betekent dus, dat wat de werkelijkheid "*in werkelijkheid*" is, altijd voor ons kennen verborgen blijft en zich aan ons begrijpen onttrekt. Wij kunnen er geen greep op krijgen (be-"grijpen"). Wij kunnen er wel allerlei verschillende belichtingen aan geven, waardoor nu eens deze, dan weer andere facetten van de werkelijkheid verduidelijkt worden. Maar het feit, dat precies deze facetten aan het licht treden en niet een paar andere, hangt af van de belichting, die ik eraan geef. Het "*geheim der dingen*" blijft zich onttrekken aan mijn begrijpen en blijft dus onverlet bestaan.

Ik probeer deze moeilijk te vatten materie voor mijzelf in een voorbeeld hanteerbaar te maken en wel als volgt. Wij allen zien de werkelijkheid, waarin wij leven door een gekleurde bril. De gekleurdheid van die bril vindt zijn oorsprong in mijn specifieke opvoeding, in het specifieke onderwijs, dat ik gevolgd heb, in de boeken, die indruk op mij hebben gemaakt, in de mening van mensen, die ik gezaghebbend vond, enz. Kortom: in alles, dat mij tot deze bepaalde persoon met deze bepaalde overtuigingen heeft gevormd.

Dank zij de bepaalde kleur van mijn bril zie ik sommige lijnen en kleuren van de werkelijkheid helder. Andere lijnen en kleuren vallen geheel of gedeeltelijk weg. Ik "*kleur*" mijn werkelijkheid. Omdat wij Nederlanders een groot deel van onze culturele achtergrond met elkaar delen, zien wij allerlei zaken vaak als min of meer hetzelfde. Een Chinees zal het echter heel anders kunnen zien vanuit zijn andere culturele achtergrond.

Voor een scheikundige zal water in het laboratorium verschijnen als: H₂O. In deze formule is het dan hanteerbaar en begrijpelijk. Een dichter zal hier echter niets mee kunnen. Hij beziet dezelfde werkelijkheid van het geheimzinnige water door een heel andere bril. En de auteurs van de verhalen van de Bijbel beschouwen water als symbool van leven, van dood en van overgang naar een andere levensoever. Wie heeft er meer gelijk dan de anderen? Het antwoord op deze vraag verradt tegelijkertijd de kleur van de bril, die ik zelf op mijn neus heb.

Hier is niks mis mee, mits ik me ervan bewust blijf, dat MIJN visie niet DE visie is. Ik kan zelfs wijzer worden, als ik wil proberen om eens door de bril van een ander naar de werkelijkheid te kijken. Het wordt pas riskant, als ik van mening ben, dat ik NIET door een gekleurde bril kijk naar de wereld, waarin ik leef, maar "*in de waarheid sta*" (uitspraak van een bekend kardinaal). Alle "*andersdenkenden*" lopen nu groot risico om afgewezen, belachelijk gemaakt, uitgesloten of zelfs vervolgd te worden.

Met name de exacte wetenschappen hebben dank zij hun enorme successen in onze hedendaagse cultuur het aureool gekregen, dat zij "*de echte waarheid*" formuleren. Veel vooraanstaande beoefenaars van deze wetenschappen weten echter wel beter! Ook zij hebben nu geconstateerd, dat hun zogenaamd objectieve kennis van de werkelijkheid vaak het antwoord was, dat al in hun vragen verpakt lag. A. van den Beukel formuleerde het aldus: "*Het schijnt dat hoe meer wij weten in de natuurkunde, hoe minder we begrijpen van de fysische wereld*".¹¹

Fel verzet tegen de pretenties van deze zogenaamd objectieve wetenschappen, die ons de werkelijkheid wel eens zullen uitleggen, kwam van de kant van dichters. Goethe fulmineerde tegen Newton, toen deze het licht in verschillende kleuren ontleedde. ("*Ontleder*" is trouwens het werk van een patholoog-anatoom. De patiënt is dan al overleden....)

De dichter Rilke schreef, dat hij zo'n hekel had aan al die zelfverzekerde uitspraken van zogenaamde wetenschappers: "*Zij denken waarachtig, dat hun achtertuintje aan God grenst*". Rilke hield te veel van "*Het zingen der dingen*" om die zang door de pretenties van de beoefenaars der wetenschap tot zwijgen te laten brengen.

En de Poolse dichteres Wistawa Szymborska, die de Nobelprijs voor literatuur ontving, schreef¹²:

GESPREK MET EEN STEEN

Ik klop op de deur van de steen.

"Ik ben het, doe open.

*Ik wil in je binnenste gaan,
overal rondkijken,
met jou mijn longen vullen."*

"Ga weg", zegt de steen.

"Ik ben hermetisch gesloten.

*Zelfs aan stukken geslagen
zullen wij hermetisch gesloten blijven.
Zelfs fijngebreven tot zand
zullen wij niemand binnenlaten."*

*Ik klop op de deur van de steen
"Ik ben het, doe open.
Ik kom uit louter nieuwsgierigheid
die alleen het leven kan bevredigen.
Ik ben van plan door je paleis te wandelen
en daarna nog blad en waterdruppel te bezoeken.
Ik heb niet veel tijd voor al die dingen.
Mijn sterfelijkheid hoort je te ontroeren."*

*"Ik ben van steen", zegt de steen,
"en moet daarom mijn ernst beslist bewaren.
Ga weg van hier.
Ik heb geen lachspieren."*

*Ik klop op de deur van de steen.
"Ik ben het, doe open."*

"Ik heb geen deur", zegt de steen.

Fragmentatie en holisme

Een ander gevolg van de moderne manier van wetenschap beoefenen is, dat de werkelijkheid er door gefragmentariseerd is. De waarnemer is losgeraakt van de waargenomen realiteit. En de realiteit werd op haar beurt in fragmenten gebroken, die ieder op zich onderwerp van bestuderen werden. Ik moest "*objectief*" zijn, dat wil zeggen: tegenover en onberoerd door de dingen naar de buiten-mij-bestaande-werkelijkheid kijken. En de mens bestudeerde niet meer het geheel, de samenhang, maar de fragmenten: longen, hersens, hartfuncties, atomen en moleculen, enz. Zoals bleek bij de chirurg, die zijn assistent de vraag stelde: "*Ben je nog op bezoek geweest bij de buik van zaal zeven?*"

Deze manier van beschouwen van de werkelijkheid heeft ontzaglijk veel winst opgeleverd. Onze maatschappij zou zelfs niet meer kunnen bestaan zonder al die specialisaties. Toch is er gaandeweg ook iets heel belangrijks verloren gegaan: de aandacht voor de samenhang en het geheel, het "*holisme*". En ik wil er hier op wijzen, dat het niet toevallig is, dat "*ge-heel*" en "*heil-ig*" dezelfde woordstam hebben. Toen de aandacht voor het geheel verdween, verdween ook de aandacht voor de/het Heilige. God werd tot achter de horizon van ons denken en doen verbannen. Hij/Zij "*deed niet meer ter zake*".

Maar deze gefragmentariseerde beschouwing van alles wat bestaat en leeft is zijn wetenschappelijke bodem kwijtgeraakt. En ook in de praktijk van ons handelen blijkt steeds meer, dat onze manier van omgaan met de werkelijkheid, die door deze filosofie werd geschraagd, levensgevaarlijk aan het worden is. Als onze stijl van denken en handelen niet grondig verandert, als de wereld, waarin wij leven, ons niet "*heilig*" – dat wil zeggen: met diep respect te benaderen - wordt, zal het milieu ons pijnlijk laten ervaren, hoe ingebed en afhankelijk wij, mensen zijn van dit geheel, van de samenhang der dingen. Woorden als "*beschadiging van de ozonlaag*", "*broeikasewerking*", "*stijging van het zeeniveau*" en "*uitsterven van diersoorten*" enzovoort zijn allang geen sciencefictiontermen meer!

"De moderne natuurkunde, en vooral de kwantumtheorie, heeft laten zien dat een analyse van de werkelijkheid in afzonderlijke, duidelijk begrensde delen niet langer relevant is. De

kwantumtheorie duidt veeleer op een werkelijkheid, die als een ongedeelde totaliteit moet worden gezien".¹³

"Het is veel logischer de werkelijkheid als een ongedeelde eenheid op te vatten."¹⁴

Het besef, dat de eenheid van al wat bestaat, is als "het lichaam van God"

Allereerst moet natuurlijk opgemerkt worden, dat elk beeld van God hopeloos tekort schiet. Zo ook dit beeld van de samenhangende kosmos als "*lichaam van God*". Hierbij komt, dat in ons West-Europees christelijk taalgebruik dit een erg onbekend en vreemd aanvoelend beeld is. De Amerikaanse theologe Sally McFague wijst er echter op, dat beelden voor de Onafbeeldbare tijdgebonden zijn. Wellicht hebben zij hun bevrijdende en troostende waarde gehad in een bepaald tijdperk, maar in een ander tijdvak – het onze bijvoorbeeld – kan zo'n zelfde beeld verstenen, onvruchtbaar en zelfs schadelijk worden, of tot afgodsbeeld uitgroeien, wanneer wij gaan menen : zo *is* God.

Het hiërarchische beeld, dat wij van God hebben – God als almachtige Vader en Pantokrator, Albeheerser - heeft veel troost, maar ook veel leed gebracht, want God werd eerder met de man, dan met de vrouw vergeleken. Het voor de hand liggende gevolg was, dat alleen mannen het dan in de kerken voor het zeggen hebben. Vrouwen hebben geen doorslaggevende stem. De discussie over de vraag, of de vrouw eigenlijk wel priester gewijd mag worden, is dan ook in de Rooms katholieke kerk en in de orthodoxe kerken met een zeer krachtig "NEEN" beantwoord. De teksten van het Nieuwe Testament zijn over deze vraag heel wat minder duidelijk! Maar hiermee gaat het alleen nog maar over binnenkerkelijke vraagstukken, ook al hebben deze veel scheefgroei en pijn veroorzaakt.

Belangrijker is het volgende: in heel zijn levensstijl gaat de West-Europees-Amerikaanse mens hiërarchisch om met alles wat er verder nog bestaat en leeft. De niet-menselijke onderdelen van de kosmos hebben geen enkel eigen recht. Zij zijn totaal afhankelijk van het nut, dat zij hebben voor de mensen. Dieren zijn er alleen maar voor ons nut of ons vermaak en de enige waarde van een bos is het prijskaartje, dat er aan hangt: hoeveel kost het ons en hoeveel levert het op! Niets is ons nog "heilig". En dat dit een enorme invloed moet hebben op ons al dan niet geloven in "DE HEILIGE", in God, ligt voor de hand.

(Terwijl ik dit schreef, in de maand juli 2004, werd op de nieuwsdienst meegedeeld, dat de Nederlandse regering het plan heeft opgevat om het verbod op walvisvangst te laten opheffen. Dit terwijl wij nu weten, hoe bloedig en pijnlijk de vangstmethodes zijn, hoe intelligent deze grootste zoogdieren ter wereld blijken te zijn en hoe belangrijk voor de levensketen in de zee.)

Dat dit zich los en verheven voelen boven de kosmos tot een enorm misbruik van de natuur heeft geleid, waarvan de gevolgen in steeds toenemender wijze fataal dreigen te worden, wordt met de dag duidelijker. Overigens leidt dit niet tot een werkelijke bekering van ons denken en handelen.

De mens staat helemaal niet los van en boven de rest van de natuur, zoals het hiërarchisch denken suggereert! Wij zijn er juist volkomen afhankelijk van. In wezen is er zelfs sprake van een "omgekeerde hiërarchie": wij zijn *wel* afhankelijk van planten; planten zijn *niet* afhankelijk van ons. Als de mensheid uitsterft betekent dat nog niet het einde van de aarde! Diep respect voor alles wat bestaat en leeft zou ons heel wat beter passen en vooral: het zou heel wat meer overeenkomen met de ware werkelijkheid van de onderlinge

verhoudingen tussen de mens en de kosmos.

En dat dit diepe respect in de zeer nabije toekomst voorwaarde-voor-heil zal zijn, behoeft voor iemand, die de kranten bijhoudt, geen vraag meer te zijn.

Sally McFague probeert met dit nieuwe en onverwachte beeld van de kosmos als "*Lichaam van God*" een verwoording van het Mysterie, dat God is, aan te bieden, die voor onze tijd heilzaam en vruchtbaar kan zijn. Een lichaam is een samenhangende en organische eenheid, waar alle afzonderlijke elementen hun eigen rol in spelen. Ieder onderdeel is in zijn verscheidenheid belangrijk en doet ter zake. Alle onderdelen hebben hun eigen en onmisbare functie. Zonder de diversiteit verliest de grote samenhang haar levenskracht. De radicale onderlinge afhankelijkheid van de vele levensvormen maakt diversiteit tot belangrijke voorwaarde voor een gezond geheel.²⁶

Bovendien is het geheel veel meer dan de optelsom van de onderdelen. De samenhang van de woorden "heel", "geheeld", "heelheid", "heil", "heilig" duidt dit mysterieuze "*meer*" aan. Het geheel zal dus voor ons "*heilig*" moeten zijn, dat wil zeggen: met diep respect en zeer zorgvuldig te benaderen.

Pan-en-theïsme: God, diepste werkelijkheid van alles en allen

Wie denkt, dat wij met deze bewering wel erg dicht bij het "New Age"-denken zijn terechtgekomen, maakt een vergissing van tenminste zeven eeuwen! Meester Eckhart o.p. zei al zijn preken²⁹:

"Want God is gelijkelijk in alle dingen en op alle plaatsen en Hij is bereid, voor zo ver het aan Hem ligt, zich overal op gelijke wijze te geven. Alleen hij kent God echt, die Hem overal als gelijke kent."

"De schepselen hebben geen zijn, want hun zijn hangt af van de tegenwoordigheid van God."

"Je moet God niet als buiten jezelf opvatten, maar als je eigenste en als wat in jou is."

"In God zijn alle dingen gelijk en ze zijn God zelf."

"God wordt "God": waar alle schepselen God uitspreken: daar wordt God."

Ik ben erg geboeid geraakt door deze laatste uitspraak van Meester Eckhart. Wanneer wij tegen het "geheim der dingen" "God" zeggen, dan wordt God "God".

Het woord "God" is dus een naam, die wij geven aan het geheim in en achter alles wat bestaat en leeft. Het woord "God" houdt - in al ons doen en denken - de leegte van het "niet weten" open, de immense ruimte in en achter alles. Het is niet aan de mens om te proberen die lege ruimte van het niet-weten verder in te vullen of te betreden. Alles wat wij er verder over zeggen is "als een vinger, die naar de maan wijst. Hopelijk wijst hij in de goede richting. Aanraken of omvatten kan hij de maan nooit". (Boeddhistische spreuk). "*Het Tao, dat uitgesproken wordt, is het echte TAO niet*". (Lao Tse) En Meester Eckhart weer:

*"Het is het verborgen donker van de eeuwige Godheid,
en het is onbekend en het zal nooit bekend worden.*

*Daar blijft God in zichzelf onbekend
en het licht van de eeuwige Vader
heeft daar van eeuwigheid binnen gescholen,
maar de duisternis begrijpt het licht niet."*

*"Het is een afwezigheid en een woestijn,
het is meer naamloos dan dat het een naam heeft,*

*het is meer onbekend dan dat het een naam heeft.
De rede kan God nooit omvatten
in de zee van zijn ondoorgrondelijkheid."*

*"...de eeuwige afgrond van het goddelijk zijn...
Daarom is God **leeg van alle dingen**
en juist daarom is Hij alle dingen."*³⁰

God is "leeg van alle dingen".

Deze leegte, deze totale ongebondenheid, is tegelijkertijd de ruimte, waarin de werkelijke vrijheid van de mens gegrond kan worden. Want als er nog vraag is naar de mens, niet als middel-tot-productie; niet als element-dat-tot-consumeren-moet-worden-gebracht; niet als te-winnen-politiek-stemvee; niet als proteststem-tegen-misdadige-regimes; dus niet als middel tot wat dan ook, maar als vrije persoon, begiftigd met onvervreembare rechten en dus "heilig", dan is de grond hiervoor *De/Het Heilige*: de vrije, niet in onze wereld ingepaste God, hoe men deze verder ook wenst te benoemen, of ongenoemd wil laten.³² Meester Eckhart formuleerde het aldus: "Zoals ik reeds vaker heb gezegd, is er iets in de ziel dat zo verwant is met God dat het EEN is en niet verenigd". (Preek: "Qui audit me".)³³

God is "juist daarom in alle dingen".

Dan is ook de kosmos in haar totaal en in haar onderdelen niet alleen maar middel tot wat dan ook. Dan verdient ook alles wat bestaat en leeft, veel respect, want het gaat niet totaal op in: het er-zijn-voor-de-mens, in het aspect van bruikbaarheid, nuttigheid en economische kosten en baten. Het heeft dan een eigen, onvervreembare waarde, een kern van "heiligheid", een Gods-aanwezigheid, hoe men dit verder ook wenst te benoemen of ongenoemd wil laten.

Dat deze tweedelige visie – "God is leeg van alle dingen en juist daarom is Hij/Zij in alle dingen" – een bron van heil kan zijn voor de wereld, waarin wij vandaag leven, lijkt mij uit het bovenstaande duidelijk. Toch blijft één vraag nog steeds open:

Waarom zouden wij voor dit alles eigenlijk het woord "God" gebruiken? Kunnen wij niet zonder? Roept alleen al het woord "God" niet veel problemen en mogelijkheden tot misverstand op, die wij beter kunnen mijden? In het volgende hoofdstuk wil ik op deze vragen nader ingaan.